

Az egyke.

(Második és befejező közlemény.)

3. Az egyke a Dráva völgyében.

Földrajzi és gazdasági tekintetben az egész baranyai Drávavölgy jóformán egységes földdarab.

A kálvinista magyarságnak csaknem legnagyobb összefüggő területe ez a Dunántúlon, mely az utolsó ötven év alatt gazdálkodásban is stagnál s a népszaporodásban a csöndes pusztulás képét mutatja. Életszükségleteik nagyobbodása nem oldódik fel az intenzívebb termelésre való törekvésben (aminek úgyis számos akadály áll útjában), hanem csöndes megadással, igazi nemtörődéssel fejt ki a lakosság a nyomasztóbb gazdasági viszonyok folytán „passzív ellenállását” és az „egy fertály, egy gyerek” elvét honosítja meg előbb szokásaként, azután erkölcsöként.

Etnografikai tekintetben mégis két részt tudnánk nagyjából megkülönböztetni ezen a földdarabon: az egyik a siklósi hegyalja, a siklósi hegyláncolat körül elterülő fálvakkal, a másik a tipikus székely-avar eredetű ősnép hazája, az Ormánság.

Maga Siklós város sem mutatja a hozzája hasonló típusú városok rendes szaporodását; sem a születési arányszám, sem pedig a bevándorlás nem olyan, amely ekkora vidék természetes középpontjánál várható volna.

A siklósi Hegyalján:

A község neve	A község népessége	A hat éven aluliak száma		Ezer lélekre esett szül. átl.	
		1869	1900	1900-ban	1906/7-ben
Siklós	4296		4959	562	28,5
Gyüd	704		700	61	20,7
Szava	573		545	53	21,1
Becse	588		730	85	34,9

A község neve	A község népessége		A hat éven aluliak száma 1900-ban	eset szül. Ezer lét 1906/7-t
	1869	1900		
Turony	446	389	37	15·4
Csarnóta	315	290	19	13·8
Harkány	619	713	65	26·7
Drávaszabolcs	510	447	43	20·1
Ipacsfa	490	389	39	18·0
Márfa	270	247	23	12·1
Terehegy	546	465	28	11·8
Nagyharsány	1456	1195	70	14·6
Nagyótfalu	563	478	33	15·7
Matty	707	597	52	15·9
Kisharsány	645	577	44	11·3
Gordisa	493	423	45	14·2
Siklónagyfalu	678	496	24	10·0
Old	528	545	47	22·9
Kistapolca	171	193	23	31·1
Egyházasharaszti	560	424	32	9·4

A pusztulni-veszni induló magyarságnak legtipikusabb képét mutatja azonban Baranyában az Ormánság, amelyen az egyke a legelterjedtebb.

Eredeti, ősmagyar vidék az Ormánság, amelyet már a XII. században így neveznek a földjét borító erdőségek után. Nyelvében, szokásaiban, ruházatában egyaránt megőrizte a legrégebb hagyományokat s messze különbözik a környékbeli, szintén református magyar falvaktól az ormánsági falu. Amint az Ormánság lelkes ismerője és írója, Lukácsy Imre, diósvizslói református lelkész leírja, a magyarságon és a kálvinistaságon kívül még egy jellemzője van ennek a vidéknek: a nőknek festői viselete, a bikla, vagy másként kebel.

Ma már csak tizenhetezer lelket számlál ez a negyvennégy községből álló kis népség, amelynek ősmagyar hagyományai, szokásai mellett minden jel arra vall, hogy legősibb eredete még messzebb kereshető s hogy valószínűleg avar-székelymaradék volt a törzse, amely annyi időn át dacolt a sík földön a népek nagy harcaiban. A reformáció idején lett ez a vidék is kálvinistává s ma már összeforrt a vallásával nemzeti, etikai jellege is, mert ha valaki más vallására tér át közülök, az leveti a népies viseletű biklát s azt mondják rá, hogy „kiöltözködik”.

Gazdasági tekintetben az egész földdarab egységes: jó termőföldek a sík vidéken, de egy kissé száraz éghajlat, alföldies szemtermeléses gazdálkodás. Az erdők nagyobbbrészt kiirtva, a Dráva vidéke szabályozatlan. Búzában és kukoricában jeleskednek; állatállományuk kevés. A legtöbb helyen háromnyomásos gazdaság; a gép kevés. Az árva negyedtelek portáján egy gyerek, ha játszik, vagy még egy se: ez az Ormánság.

Józan, értelmes, iskolázott, munkás a férfiak; házi iparban, házkörül munkában kiváló az asszonya. Az iskolákra, templomra, ügyekre sokat adnak. Endogámok és más magyarral nem lépnek

házaságra. A földben arisztokraták. A cselédjük, iparosuk lehet német, a boltosuk lehet zsidó: de az „egyke” csak gazda marad . . .

A tipikusabb egykés községeik ezek:

A község neve	A község népessége		A hat éven aluliak száma	Ezer lélekre esett szül. átl.
	1869	1900	1900-ban	1906/7-ben
Diósvizlő	686	700	60	19·3
Sámod	350	301	29	15·0
Kórós	683	717	109	20·9
Baranyahidvég	479	501	63	15·0
Adorjás	311	306	36	24·5
Sámod	350	301	29	—
Kovácsbida	364	392	109	17·9
Drávacsehi	426	387	40	14·2
Drávacsepely	456	457	54	15·3
Drávapalkonya	687	716	93	18·2
Drávaszerdahely	409	333	30	15·0
Kémes	454	470	40	14·9
Tésenfá	367	400	54	21·3
Szaporcza	558	523	47	13·4
Drávapiski	272	259	27	11·6
Rádfalva	618	654	72	13·8
Czun	517	462	41	18·4
Vajszló	1187	1249	142	18·8
Hírics	644	669	80	25·4
Kisszentmárton	439	338	28	11·8
Besencze	332	339	30	19·2
Páprád	345	324	40	24·7
Luzsok	393	338	41	13·3
Vejti	475	490	54	17·3
Sellye	1558	1834	205	29·4
Kákics	508	549	72	34·6
Marócsa	511	429	47	26·8
Drávaiványi	648	599	58	12·5
Bogdása	993	999	113	26·0

Sámodon a községi előjáróság jelentése szerint úgy a községben, mint annak széles kerületében egyes jobbmódú családok kivételével az egy-gyermekrendszer általánosnak mondható.

Okát

„elsősorban az itteni parasztbirtok kicsiny voltában látja az előjáróság, az ¼ telek jövedelméből két-háromtagú család élhet meg rendesen, nélkülözés nélkül, semmi reménye sincs, hogy több gyermek születése esetén a kisbirtokosok mindenik gyermekének egyforma megélhetési módot biztosítson, annyira körül van véve holtkézen fekvő nagybirtokokkal. Az itteni kisközségi határok különben sem engedik terjeszkedni, szolgáljon például Sámod községnek kb. 720 magyar holdnyi területe; ezen területen körülbelül 300 lélek dolgozik erősen megélhetéséért. Családjához ragaszkodik az ember, szeretne mindenik gyermekének egyforma anyagi segítyt nyújtani szárnyrabocsájtásakor, községének kis határa és az ércgyűrűként övező kötöttbirtok azonban nem engedik

terjeszkedni, örülhet, ha a mai nehéz viszonyok között öröklött birtokát megtarthatja úgy, mint az őseitől átvette. Családjá iránt tartozó kötelességének tartja maga után legalább is olyan módon hagyni, amilyent ő vett át. Így érlelődik nemzetségről-nemzetségre az egygyermekrendszer eszméje, mert ha ettől eltér s $\frac{1}{4}$ -telek birtokában két-három, sőt több gyermeke is születik, hacsak véletlen szerencse folytán egy gyermekét nem tudja általános örökösévé tenni, a többit pedig hasonló módú egygyermekes családnál elhelyezni, hiába lesz a kisbirtoknál a sok munkáskéz, szerezni nem tud, a meglévő kisbirtok pedig nem elég egy nagyobb család eltartására, így a különben rendes módban levő törzsnek már első hajtásai satnyulnak, az $\frac{1}{4}$ telekből $\frac{1}{8}$ -ad telkes lesz, amely pedig épen csak a betevő falat megszerzésére elég.

Második okát kistrészen abban is látja az előljáróság az egy-gyermekrendszernek, hogy a birtokfentartás politikájával szemben az állam jórészt tehetetlenül áll, nevezetesen az erre irányuló bűnös üzemeket a rendelkezésére álló közegészségügyi szolgálattal nem képes ellenőrizni és csak kismértékben is megtorolni.

Orvossága:

„Az előljáróság azon kivezető utat látja, hogy az itteni kis ingatlanokkal rendelkező népesség az államhatalom gyors és megfelelő intézkedése folytán akár telepítés, akár más módon földbirtokhoz juthasson s így biztos megélhetést nyújtván nekik, nemzetfentartó hivatásukhoz ezzel kedvet is fog adni.”

A Pécsi-víz és a Fekete-víz vidékén:

A község neve	A község népessége		A hat éven aluliak száma 1906-ban	Ezer lélekre esett %-átlag 1906/7-ben
	1869	1900		
Magyarmecske	566	570	53	27.2
Rónádfa	304	237	25	24.1
Hernádfa	133	160	26	42.2
Monosokor	212	314	34	42.6
Okorág	442	938	140	36.3
Magyartelek	466	412	26	31.6
Kisasszonyfa	426	487	47	23.0
Gilvánfa	351	349	30	30.1
Czinderybogád	219	274	35	31.0
Ujmindszent	282	213	24	35.2
Ózdfalu	518	530	58	21.7
Monyorósd	513	578	109	11.0
Hegyszentmárton	302	295	28	11.9
Alsóegerszeg	298	265	25	15.5
Baksa	706	678	75	34.7

Baksán az előljáróság jelentése szerint az egykerendszer már regota, pontosan meg nem állapítható idő óta jórészt általánosságban lelhető, s terjedőben van.

Oka:

„Gazdasági jellegű: a birtok megosztásától való félelem, ragaszkodás a birtokhoz, mert nem annyira a szegény, vagyontalan családoknál, gazdasági cselédeknél észlelhetők az egy-gyermekrendszer tünetei, ahol a szegénységtől való félelem, a megélhetésnek a gyermeknevelés terheitől való szabadulás útján megkönnyítése szerepelhetne magyarázatul, hanem ép ellenkezőleg: a legvagyo-

nosabb családoknál, ahol úgy a gyermek-, mint a házadási rendszer a birtok összetartozását célozza.”

Orvossága:

„Meggátlására szolgáló intézkedéseknek különösen a gyermekelhajtás megakadályozását kellene célozniok. A gyermekelvezetés módjaként dívik az, hogy a gyermeket javasasszonnyal elsikkasztják, a már megszületett gyermektől megvonják a táplálékot, vánkossokkal elfojtják, betegség esetén orvosi kezelésben nem részesítik. E tüneteknek megfelelőleg kívánatos volna a csendőri nyomozás hatáskörének kiterjesztése gyanús esetekre, mert sokszor mindenki tudja, hogy némely anya gyermekelvezetés miatt fekszik, mikor is a csendőrség előleges bizonyítékok hiányában, bűnjelek nemlétében nyomozást nem indíthat. Kívánatos volna ily gyanús esetekre nézve az orvosrendőri vizsgálat kiterjesztése, mely kiterjesztendő volna oly esetekre nézve is, mikor 7 éven aluli gyermekek, különösen csecsemők, orvosi kezelés nélkül halnak el, mert az elhalálozás gyanús okainak megállapítása terén tudatlan halottképek legtöbbször veleszületett gyengeségnek vagy a szülők által bementett kór nemnek minősítik a halál okát, mely a már említett táplálék-elvonás vagy vánkossokkal való elfojtás miatt állott elő. (!) Közismert dolog, hogy majdnem minden községnek megvan a maga vénasszonya, javasasszonya, kiről mindenki tudja, maguk a csendőrök is tudják, hogy kuruzslással, gyermekelhajtással foglalkozik.”

4. Az egyke a Mecsek vidékén.

Az egykének a harmadik elhelyezkedése Baranyában, a Mecsek vidéken, már kevésbé összefüggő, inkább elszórt terület. Hozzá tartozik a Pécsvárosa körül elterülő falvak nagy sokasága, a Mecsekhegylánc keleti és nyugati aljában és a szélesen elterülő Mecsekhátnak hegyes-völgyes talajon fekvő apró kis községei.

A nyugati Hegyalján:

A község neve	A község népessége		A hat éven aluliak száma	Ezer lélekre esett szül. átl.
	1869	1900	1900-ban	1906/7-ben
Patacs	687	752	70	21·3
Ráczváros	301	327	31	15·7
Mecsekszentkút	128	170	22	38·2
Magyarürög	430	451	42	12·2
Kővágószőlős	915	796	64	21·4
Kővágótóttós	615	491	42	23·4
Cserkút	406	382	92	20·9
Pellérd	1283	1502	167	23·3
Pécsaranyos	527	504	61	22·8
Keménygadány	170	186	17	10·7

Itt már a gazdasági okok kevésbé előtérbelépők; nagyon sokszor a városhoz közelfekvő falvak fényűzése az egykének a főmozgatója.

¹ A keleti Hegyalján:

A község neve	A község népessége		A hat éven	Ezer lélekre
	1869	1900	aluliak száma	esett szül. átl.
			1900-ban	1906/7-ben
Mecsekszabolcs	1206	3924	629	30·5
Hird	586	618	93	18·6
Vasas	804	1512	215	26·5
Somogy	646	1286	219	44·4
Martonfa	397	361	47	20·8
Hosszúhetény	2206	2511	303	31·0

Mecsekszabolcs, Vasas és Somogy csak részben egykésék, ezeknek a községeknek megnépesedése a hozzájuk kapcsolt bányatelepekről ered. Érdekes jelenség itt a „kétlaki paraszt”, aki télen a bányában dolgozik, nyáron a kis földjét műveli. Ez már hódol az egykedivátnak.

A pécsi járás többi községeiben, így a Mecsekhaton fekvő pécs-váradai és hegyháti járásban már kevésbé jelentős az egyke térfoglalása. Hogyisne, hiszen csak magában a hegyháti járásban tizenöt falu lett 1890-től 1900-ig magyar többségűből német többségűvé! A baranyai németiség ez a vidék, amely állattenyésztésével és tejszövetkezeteivel oly kitűnően prosperál s amely a „tisza szobájában” — a német császár arcképét tartogatja . . .

5. Összefoglalás.

Baranya egyike ma az ország leggazdagabb vármegyéinek.

Földjének szerencsés fekvése folytán természeti kincsekben csak úgy gazdag, mint jó termőföldekben. A déli része sík, mint az Alföld, de éghajlata az Alföldénél jóval kedvezőbb. A Duna és a Dráva egész mentében élénk hajóforgalmú; Mohács egyike a legnagyobb dunai kikötőknek. Hegyei szénbányákban gazdagok: a Dunagőzhajózási Társaság bányáiban közel ötezer bányamunkás túrja a földet az osztrák részvényesek kuponjai kedvéért; a komlói állami s a szászvárvideki részvénytársasági szénbányák is hasonlóan virágzanak. A Mecsek alján és szélesen elnyúló hátán jó legelőjű dombvidék sorozza állattenyésztés dolgában a Dunántúl harmadik vármegyéjévé. Tejkivitel dolgában meg épen az első az országban. Nagyiparai feltételei sem hiányoznak, mint azt Leopold Lajos a Gyáriparosok Országos Szövetségének pécsi vándorgyűlésén kifejtette: Pécsnek egypár ipartelepe maga legnagyobb az országban a saját nemében. Szóval, hogy vázlatos képünket befejezzük: a gazdasági tényezők egyensúlya dolgában egész kis Franciaország amelynek még nagyobb gazdasági jövőt biztosít a megnyílt Daja-bataszeki híd, amely az Alfölddel való intenzív erőcserélést teszi lehetővé.

És a népszaporodás dolgában mégis a legeslegutolsó.

Ez a keleti Hegyalján lakó „kétlaki paraszt”, aki télen a bányát bújja nyáron at pedig kicsi földjét műveli, legnagyobb bizonyága annak a küzködésnek, amelyet az itt lakó a mostoha gazdasági viszonyokkal szemben kifejt. A kivándorlás — eltekintve a városi és a bányavideki ipari proletariátus fluktuáló vándorlásától — jelentéktelen s leginkább a németeklakta hegyháti vidékekre szorítkozik.

Egyfelől áll a dunántúli népességnek az országban legmagasabb műveltségéhez mért jobb *standard of life* felé való vágyakozása, másfelől ott van az áru- és termésértékesítés nyomorúsága, a még mindig kezdetleges közlekedés, a hegyi vidékek miatt kevés vasút (egypár most van épülőben) és a latifundiumok, meg az óriási holtkézi birtoknak tilalomfája. Bár a korlátozott forgalmú birtokoknak 32%-a esik erdőre, mégis az egész szántóföldnek egyötöde van lekötve. 18 ezer hold közalapítványi, 24 ezer hold püspöki, 26 ezer hold káptalani, 150 ezer hold családi hitbizomány, több mint százezer hold közbirtokossági földterület fekszi meg Baranyának a szívében: az országos átlagnak több, mint négyszerese!

Íme: az egykének legmélyebb gazdasági gyökere! De, hogy teljes igazságot adjunk, mindjárt ott van mellette a sok motívum közül a másik legerősebb: a magyar paraszt arisztokratikus hajlandósága. Hogy a birtok egy kézben maradjon, ez a legegyszerűbb megoldása a kérdésnek. Az igények emelkednek, a termés értéke nem emelkedik olyan arányban, hogy még egy gyereknek elég legyen. Nagyharsányban már vagy harminc esztendeje két-két birtok egyesítése van napirenden. A község lakossága harminc év alatt háromszázzal fogyott. Már nemcsak az aratásra szerződtek idegen cselédek, hanem állandóan tartanak az egész telkesek cselédgyereket, akinek jaj, ha szemét a gazda lányára veti. Ez a paraszt már aztán igazandói arisztokrata. A holtkézi birtokok megszüntetését szeretné, de azt már mégsem, ha „minden gyűttmentnek” adnának választójogot. . .

Ha a beérkezett községi előljárásági jelentéseken végig tekintünk, azok túlnyomó nagy többsége az ősi birtok megosztásától való félelmet tekinti az egyke okának.

Ezzel szemben több község az egygyermekrendszer okát a földhiányban látják.

Ismét mások a katonai kedvezményekben, vagy a korai házasságban látják.

Végül olyan községek is vannak, melyek egyedül a fényűzést és a nők hiúságát tartják az egygyermekrendszer okának:

Az egygyermekrendszer megszüntetésére a községi jelentésekben a következő orvosság terve merült fel: 1. a kötött birtok fölszabadítása; 2. a hadmentesség behozatala; 3. az elsőszülöttségi jog behozatala; 4. az ipari kereseti alkalmak fokozása; 5. a földszerzés megkönnyítése; 6. államsegélyes tehermentesítés; 7. adóelengedés; 8. az egykések megadóztatása; 9. a többgyermekes családapáknak adandó kedvezmények; 10. állami biztosítás; 11. a korai házasságok meggátlása; 12. a gyermekelhajtási eseteknek szigorú megbüntetésé.

Az „okoknak” és az „orvosságoknak” ez a változatos képe is mutatja, hogy mennyiféle motívum hozza létre s orvosolhatja (talán) az egykét. Hogy ne kicsinyeljük az egyke hatásait nemzetközi relációkban sem, arra itt van Franciaország példája, mely adóelengedéssel, kedvezményekkel máris megindította az egyke elleni szociálpolitikai intézkedések sorozatát. Hogy mindebbe mélyebben kell bele nyúltni, hogy a „tüneti kezelés” itt nem segíthet, az csak természetes az eseményeket szociális (és szocialista) megvilágításban szemlélő kritika előtt.

6. Az egyke-akció.

Somogy vármegye vagy tíz éve, Baranya vármegye három éve kíséri figyelemmel, fájdalmas érdeklődéssel népességének csökkenését. Széchenyi Imre grófnak kezdeményezésére indította meg és Széchenyi Aladár gróf tartja ébren a kérdést: a somogyi „egyket”.

Baranya vármegyében ezelőtt három esztendővel Benyovszky Móric gróf főispán indította meg a mozgalmat, aki vármegyéjében tett utazásai alkalmával fájdalmasan látta mindenütt az „egyke” jelenségeit s átírt az alispánhoz, hogy hívjon össze bizottságot annak tanulmányozására. A magyar kir. központi statisztikai hivatal kutatásai és adatgyűjtései jelentősen közelebb vitték a nagybizottságot kitűzött céljához: az „egyke” okainak tudományosan is igazolható földerítéséhez.

Somogy vármegye törvényhatósági bizottsága Kaposvárott már 1907. év május hónap 6-án tartott évnegyedes küzgyüléséből az egygyermekrendszer megszüntethetése végett következő törvényes intézkedéseket kérelmezi:

„Örökösödési törvényeinknek megfelelő módosítását, miután ezek még a legkisebb szétforgácsolását több örökös között is lehetővé teszik, abban a meggyőződésben élvén, hogy a földbirtok oszthatóságának korlátozásával elvághatjuk a baj egyik legfőbb gyökeret.”

„Véderőtörvényeinknek olyképeni módosítását, hogy minden harmadik fiúnak a katonakötelezettség alóli mentessége biztosíttassék.”

„Törvényhatóságilag kimondandó lenne továbbá, hogy egygyermekű családoknál se kivételes nőülési engedély, se póttartalékba helyezés kedvezménye ne adassék meg, hacsak az apa vagy anya nem teljesen munka- és keresetképtelen.”

„Állami bérleteknél, vasúti munkálatoknál és mindenféle állami alkalmazásoknál elsősorban a népes családok sarjadékait vegyék figyelembe. Mindennemű pótdóknál pedig nyújtsassék kedvezmény a több gyermekkel bíró családoknak olyformán, hogy a nőtlen adófizetők pótdójuk 50 százalékával, a gyermektelen házások és özvegyek 40 százalékával, az egygyermekű családfő 30 százalékával, a kétgyermekű család 10 százalékával fizessenek többet, míg a 3 vagy több gyermekkel bíró szülő a pótdóktól teljesen mentesíttessék.”

„A teljesen ingyenes népoktatást vagy legalább is a sok gyermekű családapáknak az iskolaadó alól való fölmentését.”

Vármegyénk nagybizottsága ez adatok összegyűjtésével és kiadásával működésének első részét befejezte s be akarja várni a most ősszel tartandó kaposvári általános dunántúli egykeértekezletet, mielőtt szociálpolitikai javaslatát megtenné. A hivatalos apparátus mögött ma mar ott áll az egész érdekelt és érdeklődő társadalomnak éber figyelme s ma az is az idők jele, hogy a modern közigazgatás ennyire szűkséget érzi valamilyen „lépéstartásnak” a kor szellemével.

Buday Dezső.

8=====8

* E sorok írójától *Az egyke Baranyamegyében* címmel a napokban jelent meg VIII+165 oldalon Budapesten.